

Türkiye-Almanya İşgücü Anlaşmasının 60. Yılı

Kesitler: Üçüncü Kuşakla Konuşmalar

Editör: M. Mustafa İyi

GAV Perspektif Yayınları®, 2021

© Göç Araştırmaları Vakfı İktisadi İşletmesi

Sertifika No.: 43715

GAV PERSPEKTİF

Hacettepe Mah. Fener
Sk. No: 5 06230
Altındağ Ankara/Türkiye

+90 (312) 473 79 11

gavperspektif.com
bilgi@gavperspektif.com
siparis@gavperspektif.com

 @gavperspektif
 @gavperspektif

1. Baskı

Kasım 2021
Ankara

GAV Perspektif Yayınları - 11

ISBN: 978-605-73877-0-7

Karton Kapak

Editör

M. Mustafa İyi

Görsel Yönetmen

GAV Perspektif Yayınları Yayın Kurulu

Kapak & Dizgi

Hafize Pala

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi • Sertifika No: 48058
Ostim OSB Mah. 1256 Cad. No:11 Yenimahalle/Ankara

Kitabın tüm yayın hakları GAV Perspektif Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Türkiye-Almanya İşgücü
Anlaşmasının 60. Yılı

Kesitler:
Üçüncü Kuşakla
Konuşmalar

Editör
M. Mustafa İyi

İÇİNDEKİLER

AÇIKLAMALAR VE KISALTMALAR	XI
TEŞEKKÜR	1
SUNUŞ	3
GİRİŞ YERİNE: ALMANYA'DAKİ TÜRK TOPLUMUNUN 60 YILLIK SERENCAMI	7
ÜÇÜNCÜ KUŞAKLA KONUŞMALAR	47
Ekmağanı Yedin Mi?	49
Almanca Konuşun Ki Almancası Daha İyi Olsun!	59
Gurbetçi Değilim Ama Gurbetçi Olarak Hissettiriyorlar	63
Almanya'da Yaşamayı Bir Şans Olarak Görüyorum	71
Türklerin Entegrasyonu Bitmiştir	75
Pazartesiden Cumaya Kadar Hep Hafta Sonunu Beklersin Ya Öyle Bir Şey Türkiye İznimiz	81
Hâlen Birçok Şeyi Bizden Biliyorlar	89
Ben Burada Hem Alman Hem de Türk Kültürüyle Hayatımı İnşa Ettim	95
Biz Alman Toplumuyla Birlikte Yol Yürüyoruz	103
Arkamızda Çok İyi Almanca Bilen Annemiz Babamız Yoktu	107
Türkiye'de Türk Olma Şansımız Yok Gibi	111
Sümeye, Sen Alman 'Sch' İle Türkçe 'Ş'yi Karıştırıyorsun	121
Kendimi Bir Bayburtludan Önce Bir Münihli Olarak Görüyorum	127
Senin Ana Dilin Almanca Değil, Değil Mi?	133
Liza'ya Baka Baka Bisiklet Sürmeye Başladım Kendi Kendime	139
Nereye Gitsek Orada Yabancı Olarak Görülüyoruz	149
Nasıl Bir Türk Milliyetçisiysem Aynı Zamanda Alman Milliyetçisiyim	155
Türkiye'yi Hep Güneşli Hatırlıyorum!	161
Alman Ama Türk Background'ü Var	167
Kendimi İki İnsan Gibi Hissediyorum	173

Euro'cu Geldi İşte	179
Türk ve Alman Toplumun Bir Araya Gelmesini Daha Fazla Önemsiyorum	183
Birlikte Bir Türk Diasporası Oluşturulamıyor	187
Neyse Ki Orada Sınav Kâğıdın Üzerinde Öğrenci Olarak Sadece Bir Rakamsın	191
Alman Bir Gol Atarsa Benim İki Gol Atmam Lazım	197
Almanlar Sınıfa Entegre Olmaya Başladı	203
Anaokuluna Giderken Almancam Olmadığı İçin Doğum Günümü Söyleyemedim	207
Alman'ın Selamünaleyküm Demesi	211
Kendi Kültürümüze ve Alman Kültürüne Bir Arada Vakıf Olmamız Gerekıyor	217
Türkiye'ye Gitsem Bile Almanya'yı Özleyeceğimi Biliyorum	223
Ramazan ve Kurban Bayramı Geldiği Zaman Mahallece Bir Bayram Eğlencesi Olur	227
Almanya Bana Mücadele Etmeyi Öğretti	231
Almanlarla Konuşurken Kendine Alman Bir Maske Takıyormuş Gibi	239
Sanki Bir Sıfır Geriden Başlamışım Gibi Hissediyorum	245
Uğur (Şahin) Abi Gibi Olmak İstiyoruz	249
Göç, Hayatımın İçerisinde Yer Alan Önemli Bir Konu Olduğu İçin Yüksek Lisansımı Bu Alanda Yapıyorum	253
İleride Bizim Nesillerin Acaba Burada Bir Geleceği Var mı?	259
Almanlar Bir Şey Olduğu Zaman "Oo Maşallah" Diyorlar	263
Türk ve Alman Bayrağı Yan Yana Asılıyor	271
Aslen Nerelisin?	277
Sel Felaketinde Ekmek ve Sıcak Yemek Dağıttık	281
Almanya'da Her Yabancı, Yabancı Olarak Görülüyor	185
Hem DİTİB'de Görev Alıp Hem de Hristiyan Partisine Üye Olmak Bayağı Zor	291
Biz Hiç Yaşamadığımız Bir Ülkenin Sevgisiyle Büyütlüldük	297
Emre Değil de Denis Diye Tanıttım Kendimi	305
Öğretmenlerim Bana Hiçbir Zaman Farklı Olduğumu Hissettirmediler, Beni Dışlamadılar	311
Döner Almancası	317
Üniversiteye Başladığım Gün Yabancı Olduğumu Fark Ettim	325
Almanya'da Türk Stk'lar Olmasa Çoğu Kişinin Türklüğü Kaybolurdu	331
Türkiye Benim Her Zaman Kırmızı Çizgim Olmuştur	337

Batı Avrupa Türkleri	341
İnsan Bazen Düşünüyor Bu Ülkede Benim Bir Geleceğim Var mı Diye	351
Farkında Olmadan Türkiye'den, Özünden, Bağından Kopuyorlar	355
Biraz Daha İç İçe Olmaya Başladık Almanlarla	359
Almanya'daki Almanlara Göre Alman, Türkiye'deki Türklere Göre Türk Değiliz	363
Bir Terör Saldırısı Olsa Bilirdik Ki Ertesi Gün Sorguya Çekileceğiz	367
Türklerin Almanlarla İç İçe Dostça Yaşayabilme Fikrini Hissettirmeye Çalışıyorum	373
Biz Artık Burada Ne Gurbetçiyiz Ne Misafir İşçiyiz	379
Türkiye'yi Memleketim Almanya'yı Da Evim Olarak Görüyorum	387
Türk-Alman İlişkilerine Olumlu Katkıları Sağlamak İstiyoruz	399
GÖRÜŞMECİ BİLGİLERİ	403
PROJE EKİBİ	407

AÇIKLAMALAR VE KISALTMALAR

Abitur: Alman ortaöğretim sisteminde eyalete göre 12 veya 13 yıl eğitim ve son sınıfta yapılan beş ayrı merkezi sınav sonrasında ulaşılabilen en yüksek lise diplomasıdır.

Gesamtschule: Çok amaçlı okullar. Bu okuldan öğrenciler hem yükseköğretime hem de meslek eğitime yönelebilirler.

Gymnasium: Lise. Bu okulların temel hedefi yükseköğretime öğrenci hazırlamaktır.

Realschule: Ortaokul. Öğrenci niteliği bakımından Gymnasium ve Hauptschule arasındaki okul türüdür.

Hauptschule: Gymnasium ve Realschule'lere gidemeyecek öğrencileri mesleklere hazırlar.

Sonderschule: Özel öğretimin yapıldığı okullardır. Çeşitli özürler nedeniyle normal okullardaki eğitime devam edemeyecek öğrencilerin gönderildiği ve özel eğitime tabi tutulduğu okul türü.

ATİB: Avrupa Türk İslam Kültür Dernekleri Birliği

DİTİB: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği

İGMG: İslam Toplumu Millî Görüş

CDU: Almanya Hristiyan Demokrat Birliği

FDP: Hür Demokratik Parti

NSU: Nasyonal Sosyalist Yeraltı

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

YTB: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

TEŞEKKÜR

Almanya ile Türkiye arasında imzalanan İşgücü Anlaşması'nın 60. yılı anısına literatüre anlamlı bir katkı olmasını temenni ederek hazırlamış olduğumuz bu çalışmaya; proje fikrini sunan, hayata geçirilmesini sağlayan ve bilhassa kitap haline gelme sürecinde büyük katkıları ve özverili çalışmaları için projenin koordinatörü ve editörü vakfımız araştırmacılarından M. Mustafa İyi'ye, projenin başından sonuna kadar göstermiş oldukları özverili çalışmaları ve emekleriyle başta proje ekibinde bulunan Betül Özal, Fatıma Balcı, Haydar Haluk Ceylan, Nur Pınar Olgun, Sema Atlı ve Şevval Solmaz'a teşekkür ederiz.

Araştırma sorularının geliştirilmesi sürecinde değerli katkılarıyla bu projeye destek veren Dr. Öğr. Üyesi Besim Can Zırh'a, Dr. Öğr. Üyesi Büşra Süverdem'e, Doç. Dr. Gazanfer Kaya'ya, Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Nacak'a, Doç. Dr. Işık Kuşçu-Bonnenfant'a, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Soytürk'e ve Dr. Öğr. Üyesi Süheyla Erikli'ye teşekkürlerimizi sunarız.

Projede yer alan görüşmelerin transkripsiyonlarında emeği geçen vakfımız stajyerlerinin her birine ve kitabın son okumasında destek veren vakfımız araştırmacılarından Enes Güleç ve Tuğçe Genç'e ayrıca teşekkür ederiz.

En nihayetinde projenin gerçekleştirilmesinde başat role sahip olan, kıymetli vakitlerini ayırarak yaşanmışlıkları ve tecrübeleriyle bu çalışmanın hayata geçirilmesinde en büyük katkıyı sağlayan görüşmeci arkadaşlarımıza teşekkürü bir borç biliriz.

Göç Araştırmaları Vakfı
Kasım 2021

SUNUŞ

Modern dönem küresel siyasal sistemin dayandığı teritoryal devlet anlayışı birkaç asırdır sınırları içerisinde etnik, dilsel, dini ve kültürel homojenliği sağlamaya çalışmaktadır. Aynı dönemde ekonomik, siyasi, güvenlik ve kültürel nedenlerin yol açtığı insan ve sınır hareketliliği ile en sade anlamıyla sosyolojik bağlamda etnisite, dil, din ve kültür olarak çoğunluk toplumundan farklılık gösteren azınlık toplulukları da artış göstermiştir. Küreselleşmenin sağladığı imkanlarla artan sınır ötesi düzlemler ile bu azınlıktaki toplulukların köken ve/veya millîtsel bağlarının muhafazası ve gelişimi mümkün olmuştur.

Genişleyen diaspora kavramının çatısı altında toplanan göçmen, mülteci, azınlık gibi toplulukların küresel siyasal sistemin ve sosyal yapının temel bileşeni olarak kendini görünür kıldığını inkâr etmek mümkün değildir. Diaspora toplulukları kendilerini tanımladıkları parametrelerle birlikte çoğunluk toplumu içerisinde bireysel ve kolektif haklarıyla birlikte var olmak ve ortak geleceğe yürümek istemektedirler. Bununla beraber bu topluluklar sınır ötesi bağlarını da bireysel ve toplumsal zeminde devam ettirmek arzundadırlar. Almanya, uzun göç ve diaspora tecrübesiyle Almanya Türk toplumunun duygularını ve beklentilerini en iyi anlayabilecek durumdadır.

Osmanlı Devleti döneminde ve takip eden süreçte Osmanlı Devleti'nin imparatorluktan ulus-devlete uzandığı süreçte de var olan Türk diasporası, batılı devletlerin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası artan iş gücü ihtiyacını gidermeye yönelik yaptığı anlaşmalar sonrası Türkiye'den başka ülkelere doğru gerçekleşen iş gücü göçleriyle modern anlamda hız kazanmıştır. Bu anlamda Türk nüfusu sınır ötesi ülkelere yayılarak geniş bir Türk diasporası oluştur-

muştur. Almanya Türk toplumunun genişlemesi de 1961 yılında imzalanan iş gücü anlaşmasıyla hız kazanmıştır. Bu süreçte Almanya Türk toplumu geçici bireylerden, göçmen ailelere ve bugün için de sosyolojik azınlık toplumuna doğru evrilmiştir.

Almanya Türk Toplumunun oluşumundaki önemli aşama olan işgücü anlaşmasının 60. yılında üçüncü kuşaktan altmış gençle konuşarak altmışıncı yılında Almanya Türk toplumunun duygularından, düşüncelerinden, beklentilerinden, endişelerinden bir kesit sunmayı amaçladık. Bu anlamda günümüzde Almanya'da yaşayan Türk gençliği ülkedeki sosyal hayata aktif katılım göstermekte ve geleceğe yönelik planlarını Almanya üzerine şekillendirmektedir. Dolayısıyla ilk göç akışı zamanında geçici süreyle kalma düşüncesinin günümüzde kalıcılık fikrine evrildiği görülmektedir. Bu bağlamda Almanya'daki Türk gençliği diasporanın devamı için önemli bir işleve sahiptir. Diasporada varlığını sürdüren Türk gençlerin hem anavatanın hem de mesken ülkenin değerlerine sahip çıkması Almanya'daki Türk diasporasını önemli nitelikleri arasındadır. Bu anlamda diasporadaki gençlerin anavatan ve mesken ülke ile kültürel temas ve ilişkilerinin gelişimi Almanya'daki Türk diasporasının devamını sağlayan önemli bir noktadır.

Göç Araştırmaları Vakfı, Türk diasporasına yönelik sosyal, kültürel, hukuki anlamda ve akademik boyutta çalışmalar yürütmekte ve politika önerileri geliştirmektedir. Bu kapsamda altmışıncı yıla özel olarak Almanya'da yaşayan üçüncü nesilden altmış genç ile görüşme yapılmıştır. Elinizdeki bu çalışma, Almanya'da varlığını sürdüren Türk diasporasındaki gençlerin gündelik hayat deneyimlerinden farklı konular hakkındaki düşüncelerini içermektedir. Bununla beraber bu çalışma, Türk diasporasına mensup gençlerin Türkiye ve Almanya arasında kendilerini konumlandıkları yeri anlamaya yönelik katkı sağlayabilmeyi ve ayrıca doğrudan edinilen bilgiler ışığında gerçekçi bir veri seti oluşturarak bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılara yardımcı olabilmeyi arzu etmektedir.

Bu çalışmayı desteklediği ve yayınladığı için Göç Araştırmaları Vakfı'na, çalışmanın editörlüğünü yürüten M. Mustafa İyi'ye,

proje ekibine ve araştırmada yer alan tüm görüşmecilere teşekkür ederiz.

Mehmet Köse
Kasım 2021

GİRİŞ YERİNE

ALMANYA'DAKİ TÜRK TOPLUMUNUN 60 YILLIK SERENCAMI

GİRİŞ

Yıllar sonra geçmişimi biraz daha tanımak için babamın doğduğu ilçeye gidiyorum. Aslında ziyaret etmediğim bir yer değil. Ara sıra aile dostlarını ziyaret etmek için gittiğimiz bir yerd. Bu isteğimi tetikleyen şeyin ne olduğunu henüz anlamış değilim. Belki de dedemin, babamın ve benim ortak yanlarımızı keşfetmeye çalışmak istememdir... Aslında bu keşfin temel gayesi üçümüzün geçmişinde ortak olan bir unsurd: Almanya. Gerçi ben, dedem ve babam gibi Almanya'ya göç etmedim aksine orada doğdum ve yetiştim. Üstelik ben Almanya'dan Türkiye'ye göç ettim. Lise ve üniversite eğitimimi Türkiye'de tamamladım. Bu satırları yazarken ise kendimi tekrar Almanya'da buldum. Bu defa Almanya'ya yüksek lisans eğitimim için gelmiştim. Nedense ailemizdeki göç sürecimizi hiç sorgulamamıştım. Evde de konusu pek açılmazdı. Gizli bir konu olduğundan veya konuşulmaması gerektiğinden değil, sadece kimsenin gündeminde değildi. Ara sıra babamın gurbetten hayıflandığını duyardım. Onu da birkaç arabesk müzik ve türkü ile geçiştirirdi... Dedeme dair ise Almanya'ya gitmeden önceki süreçte çok varlıklı bir insan olduğu hatta belediye başkanlığına aday olması halinde seçilebilme ihtimalinin yüksek olduğu akrabalar tarafından anlatılırdı. Böylesine itibarı olan bir insanın göç etmesi bana garip geliyordu...

1964 yılında dedem ve dedemin kardeşleri Almanya'ya işgücü anlaşması bağlamında çalışmaya gitmişlerdi. 1980'lerin başında ise dedem, babamı yanına getirmeye karar kılmişti. Babam dördüncü sınıfı Türkiye'de bitirdikten sonra beşinci sınıfa Almanya'da başlamış. Orada bir türlü okula uyum sağlayamamış ve hatta öğretmeniyle fiziksel şiddete varan tartışmalara dahi girmiş. Bunun üzerine dedem, babamı okuldan alıp bir lokantada çalıştırmaya başlamış. Duygusal bir çocukluk ve ergenlik geçiren babam, gençlik yıllarında bu duygusallığını yazdığı şiirlerine de yansıtmış. Bunlardan biri şu sözlerle başlar, "Münih dağına kurdum iskele..." ve şöyle devam eder:

*Münih dağına kurdum iskele
Yaşım on dört idi geldim gurbete
Bir mektup yazın abiniz Hasan
Şehirlerin doldu mu zalim Almanya*

*Almanya diye diye geldik
Burada neler gördük, neler yaşadık
Biz bu dünyada neler gördük
Dünyaya, insanlara doymadan öleceğiz
(...)*

Babamın 1988 yılında yazdığı gurbet temalı bu şiirler artık yerini benim Almanya'da yaptığım akademik çalışmalara bırakmaya başlıyor. Aslında bu durum aynı zamanda gurbet metaforunun yerini, kalıcılığı simgeleyen ve günümüzdeki akademik tartışmalarda da çokça dillendirilen "diaspora" kavramına bıraktığını da göstermektedir. Babamın Almanya'daki gurbet çilesi, çocuğunun Almanya'da yetişmesiyle beraber çocuklarının yurduna dönüşmüştür. Aras Ören'in de ifade ettiği gibi: "şimdi benim gurbetim nere, sılam nere? / benim sılam babamın hâlâ gurbeti."

Almanya'nın İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan iş-

gücü ihtiyacına karşılık yeterli gelmeyen insan kaynağı sonucunda çeşitli Avrupa ülkeleriyle yapılan ikili anlaşmaların ardından 1961 yılında Türkiye ile imzalanan işgücü anlaşması iki ülkenin ilişkilerine insani bir boyut kazandırmış ve çeşitli sosyolojik değişimleri de beraberinde getirmiştir. Duygusallığın yoğun olduğu, birinci ve ikinci neslin çileli ve zahmetli gurbetlik yılları artık geride kalmış ve Almanya'nın her alanında varlık gösteren bir Türk toplumu meydana gelmiştir. Bu Türk toplumu Almanya'da dördüncü ve hatta beşinci kuşağa ulaşmıştır. Özellikle Almanya'daki Türk toplumunun kalıcılığa evrilmesiyle birlikte Türk diasporasından söz etmek mümkün olmuştur. Almanya'ya göçün altmışıncı yılını tecrübe ettiğimiz bu yılda Almanya'daki Türk diasporası önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu nedenle Almanya'daki Türk toplumunun şu anki durumunu ortaya koyan çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmüştür. Söz konusu eksiklikten yola çıkarak hazırlanan bu kitap çalışması ile Almanya'da yaşayan üçüncü kuşak Türk gençlerinin hikayeleri birinci ağızdan aktarılmaya çalışılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ulus, Ulus-Ötesi ve Diaspora

Göç kararında sosyal, yapısal, kültürel, ekonomik ve bireysel olmak üzere birçok faktör etkili olmaktadır. Bu kararı bazen makro düzeyde ekonomik olgular bazen de hane halkının sosyal durumu gibi mikro düzeyde olgular şekillendirebilmektedir. Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen göç hareketi 1950'lerde bireysel çabalarla meydana gelirken 30 Ekim 1961 tarihinden itibaren resmi bir hüviyet kazanmıştır. Başlarda geçici olması tasarlanan göç hadisesinin, özellikle 1970'lerin sonlarına gelindiğinde kalıcı olacağı kesinleşmeye başlamıştır. Böylelikle başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde ciddi bir nüfusa ulaşan ve yerleşen bir Türk toplumu meydana gelmiştir. Günümüzde ise Almanya'daki Türklerin diasporik bir muhtevaya sahip, ulus-ötesi ilişkiler geliştiren bir